

”שיח בין מומחים“: השפעתה של הכתיבה הפובליציסטית על שופטות ושופטים בישראל

טל לאור וענת פלג

”פובליציסטיקה היא מקור השפעה וסמכות לגיטימית כמעניקה ידע [...] לעיתים זה עוזר לגבש ולבסס עמדות קיימות [...] זה לגיטימי להיות מושפע באופן שתיארת. זה לא לגיטימי לפסוק בניגוד לחוק [...] חשוב ששופט יישב בתוך עמו. גם כתבתי על כך. ‘עמו’ זה לא האולימפוס, אלא ירושלים. ועיתונות זה חלק מהעם” (פרופ’ אהרן ברק בריאיון למחקר, 10.12.2013).

מבוא

דבריו של נשיא בית המשפט העליון בדימוס, פרופ’ אהרן ברק, על היותה של הפובליציסטיקה העיתונאית מקור מוסמך ולגיטימי לידע ולביסוס עמדותיו של השופט המכריע בדיון, כמו מהלכים על חבל דק. משנתו בעניין השפעת התקשורת על המשפט נעה בין המלצה לפתיחת הדלתות המוגפות של לשכות השופטים ועידודם לקרוא ולהאזין למגוון הקולות הנשמעים בשיח הציבורי, ובין הצהרה מסורתית הממזערת את השפעתה של דעת הקהל על החשיבה השיפוטית. הנשיא בדימוס ברק חידד והסביר כי השפעת התקשורת מוגבלת אך ורק לחיזוק עמדותיו הקיימות של השופט ולא לשינוי השקפתו, שכן החוק הוא הבסיס הבלבדי והלגיטימי להחלטה השיפוטית.

עם זאת בשיח הציבורי הביקורתי והמתלהם במאה העשרים ואחת על תפקודה של מערכת המשפט בישראל, מקצת מנבחרי הציבור, מהעיתונאים ומהאזרחים המשתתפים בשיח ברשת טוענים כי השופטים מוטים וכי הליך קבלת החלטות במערכת המשפט מושפע מהשיח התקשורתי. הם טוענים כי הכחשת ההשפעה הזאת משקפת צדקנות מעושה (טאוב, 2019; ניסים, 2019; שניג, 2020; דרוקר, 2021).

בניגוד לשיח התקשורתי בסוגיה זו, מצומצמת בהיקפה ספרות המחקר האקדמי העוסקת בהשפעת הפרסומים במדיה על החלטות שיפוטיות. מיעוט הכתיבה נובע מקשיים אמפיריים בהוכחת קשר ישיר בין המתפרסם בתקשורת ובין ההחלטה השיפוטית, ומסירובן של רוב מערכות המשפט בעולם המערבי ושל מערכת המשפט בישראל לחקור את עמדותיהם של השופטים כלפי התקשורת.

מאמר זה מבוסס על עבודת הדוקטור של ד"ר טל לאור ז"ל, חוקרת צעירה ומבטיחה בעלת רקע בין-תחומי במשפט ובתקשורת, שנקטפה בטרם עת. במחקרה, שבו ביקשה לאמוד את השפעת התקשורת על השופטים בישראל, זכתה לשיתוף פעולה ראשון ומבורך עם הנהלת בתי המשפט בישראל. שאלת המחקר המרכזית הייתה אם הפובליציסטיקה משפיעה על הפסיקה של שופטות ושופטים בישראל, ואם כן – באילו אופנים. המחקר שערכה שאב משיטות מחקר מעורבות. סקר עמדות הופץ בשנת 2015 בקרב כלל השופטים והשופטות, הרשמים והרשמות בישראל. בעזרת הסקר מופו באורח כמותני הרגלי צריכת התקשורת של השופטים ועמדותיהם בשאלת ההשפעה של התקשורת בכלל והפובליציסטיקה בפרט עליהם, כולל מאמרי ביקורת ופרשנות משפטית שכתבו עיתונאים ומשפטנים מהאקדמיה ומהפרקטיקה המשפטית. נוסף על כך היא ערכה ראיונות עומק עם שופטים בדימוס.

מחקרה של לאור הוסיף מדד שלא נבדק בעבר, להערכת השינוי שחל בפסיקתם של השופטים בעידן המדיה: ניתוח תוכן של פסקי דין שבהם אזכרו שופטים וציטטו ממאמרים פובליציסטיים בעיתונות כמקור סימוכין ותימוכין חיצוני ולגיטימי. בחלק זה נבדקו למעלה מ-1,300 פסקי דין ישראלים מכלל הערכאות המשפטיות. התוצאות מציגות נתונים חדשים על האכסניות העיתונאיות המאוזכרות בפסיקה, על אופי הכותבים המצוטטים וכן על אופן ההתייחסות של השופטים בפסיקה למאמרים פובליציסטיים. בדומה לניתוח התיאורטי של ממצאי המחקר הקודם בסוגיה זו בישראל (פלג, 2012), מעידים גם ממצאי מחקר זה על קיומו של תהליך מדיאטיזציה (Mediatization), כלומר חדירת התקשורת להיבטים שונים בשפיטה באופן דומה להשפעתו של סיקור תקשורת בולט וביקורתי על משפיעים מרכזיים אחרים במוסדות חברתיים (Mazzoleni & Schulz, 2009; Strömbäck & Esser, 2004; Schulz, 1999). ברם, אף כי רוב מוחלט של השופטים המכהנים טוענים שקיימת השפעה של התקשורת על המשפט, הם ממזערים את השפעתה על החלטותיהם האישיות ומאמצים את האתוס השיפוטי הפורמלי בדבר איתנותה של החשיבה השיפוטית בדעת הקהל.

רקע תיאורטי

הרקע התיאורטי נועד למקם את המאמר בשדה המחקר באמצעות סקירת ספרות המחקר הקיימת על תהליך המדיאטיזציה במוקדים של קבלת החלטות במוסדות החברתיים. נידונים בו גם השפעת התקשורת על השופטים, המאפיינים הרטוריים בכתיבה השיפוטית, ומאפייני הפובליציסטיקה בעיתונות.

תיאוריית המדיאטיזציה

בספרות המחקר העוסקת בהשפעת התקשורת על מוסדות חברתיים, משמש המונח “מדיאטיזציה” להערכה ביקורתית ואנליטית של שינוי חברתי דינמי המתרחש במוסדות

הפוליטיים ושל התנהלות שחקניהם המרכזיים בהשפעת התקשורת המסקרת. החוקרים ג'אנפייטרו מצולני, וינפרד שולץ וג'ספר סטרומבק (Mazzoleni & Schulz, 1999; Schulz, 2004; Strömbäck, 2008), מעצבי תיאוריית המדיאטיזציה, מצביעים על תהליך שבו ה"היגיון התקשורתי" (Altheide & Snow, 1988) מעצב חלק ניכר מן החיים הפוליטיים והחברתיים שמעורבים בהם יועצי תקשורת ועיתונאים.

מצולני ושולץ מזהים ארבעה שלבים בתהליך המדיאטיזציה: שימוש מתרחב בטכנולוגיות חדשות בתקשורת, תחליף (המדיה מחליפה פעילות חברתית במרחב הפרטי והציבורי), מיזוג (טשטוש גבולות בין אירועים במציאות לאירועי תקשורת), והתאמה (אימוץ דרישות המדיה בידי השחקנים המרכזיים בזירה הפוליטית במאמץ להגביר את דימויים החיובי בתקשורת).

ג'ספר סטרומבק ופרנק אסר (Strömbäck & Esser, 2009) מציעים נקודת מבט שונה וארבעה ממדים לניתוח תהליך המדיאטיזציה. הממד הראשון הוא השאלה עד כמה התקשורת היא המקור החשוב ביותר למידע על המציאות החברתית; הממד השני הוא מידת האוטונומיה של התקשורת וכידולה מיתר המוסדות הפוליטיים והחברתיים במדינה; הממד השלישי הוא הרחבת ההיגיון התקשורתי המתבטא בהגברת הדעתנות וההחלטיות בסיקור העיתונאי; הממד הרביעי הוא הרמה שבה מוסדות פוליטיים, ארגונים חברתיים ושחקניהם המרכזיים נשלטים על ידי ההיגיון התקשורתי ולא על ידי זה הפוליטי. חרף ההבדלים ביניהם, משותפת לחוקרי המדיאטיזציה התפיסה של השפעת התקשורת כתהליך דינמי שמתחיל במיקרו (השחקן האינדיווידואל), דרך המצו (הארגון) ועד להשפעה מקרו (על החברה כולה). בקורפוס המחקר האמפירי באסכולה זו רלוונטיים לענייננו מחקרים שהצביעו על אימוץ שפה עיתונאית במסמכים רשמיים של מוסדות חברתיים (Lingard & Rawolle, 2004; Thorbernsrud, Figenschou & Ihelm, 2014). מנגד טוענים חוקרים אחרים שיש גורמים הממתנים את חדירת התקשורת לתהליכי קבלת החלטות במוסדות החברתיים. אנדריאה שרוט ודניאלה ספרנגר (Schrott & Spranger, 2007), שבדקו את תהליך אימוץ ההיגיון התקשורתי במוסדות העוסקים בניהול משא ומתן בשווייץ ובוותיקן, טענו שלמרות הסיקור המסיבי קטנה השפעת המדיה עליהם בגלל השקיפות הציבורית המוגבלת והיעדר גוף נוסף וחלופי לפעילותם. חוקרים אחרים (Strömbäck & Van Aelst, 2013; Zerfass et al., 2016) טוענים כי שחקנים פוליטיים מכירים בהשפעת התקשורת ומאמצים את ההיגיון התקשורתי כחלק ממהלך אסטרטגי (Strategic Mediatization) שמטרתו להגביר את כוחם הפוליטי ואת התקבלותם של מסריהם בציבור.

אנדריאס הפ ויואה הסברניק (Hepp & Hasebrink, 2018) גורסים כי בשל תהליכי הדיגיטציה הפוקדים את הפרקטיקות המקצועיות של השחקנים במוסדות החברתיים, מתרחשת מדיאטיזציה עומק (deep mediatization), שהיא כבר סימביוזה מלאה בין התקשורת ובין כל התחומים החברתיים.

השפעת התקשורת על מערכת המשפט

למרות ריבוי המחקרים הבוחנים את הזיקה בין חדירת התקשורת לספירה הפוליטית ובין התנהלותם של נבחרי הציבור, ניתנה תשומת לב מועטה לסוגיות אלה במערכת המשפט. ניסיונות אחדים לחקור באורח כמותי את הטענה הציבורית המניחה כי הפרסומים בתקשורת משפיעים על החלטותיהם של שופטים, נתקלו בקשיים מתודולוגיים. החוקרים השוו בין תוצאות שיפוטיות של תיקים שזכו לסיקור נרחב ובין תוצאות של משפטים שלא זכו לסיקור ולא הניבו הוכחות להשפעת המתפרסם בתקשורת על שיקול הדעת השיפוטי (Baum, 2006), גורס שקשה לבודד את השפעת התקשורת על שופטים שכן היא שזוררה בהשפעותיהן של קבוצות פוליטיות.

ענף אחר במחקר השפעת התקשורת על מערכת המשפט חוקר זיקה בין העוצמה שמייחסים שחקנים שונים להשפעת התקשורת (Presumed Media Influence) ובין התנהלותם בפועל (Tal-Or et al., 2020). החוקרים סימון קול ורייצ'ל דיוסו-וילה (Cole & Dioso-Villa, 2009) בדקו את "אפקט CSI" (*Crime Scene Investigation*) – מושג רווח בתקשורת האמריקנית שמתבסס על הטענה כי סדרת הטלוויזיה רבת צפייה CSI גרמה לבלבול בקרב מושבעים שנוטים לזכות נאשמים במשפטים שבהם הראיות הפורנזיות נראות להם כלא מספיקות או משכנעות, בהשוואה לרף הראיות המוצג בסדרה. בבדיקה כמותית של מספר הזיכויים בשנים שבהן הוקרנה הסדרה CSI (2000-2008) לא נמצאה עלייה מספרית בזיכויים. עם זאת, בשאלונים שהפיצו החוקרים בין שוטרים ותובעים נתגלה כי בשל אמונתם באפקט CSI על המושבעים, הורו שוטרים ותובעים על ביצוע יותר בדיקות פורנזיות מבעבר.

גם במאמרים עיוניים נדונה אפשרות ההשפעה התיאורטית של התקשורת על החלטות שיפוטיות. ריצ'רד נובלס ודיוויד שיף (Nobles & Schiff, 2004) גורסים שגם כשהתקשורת חושפת עיוותים ותקלות במערכת המשפט הפלילי, השפעתה על המערכת נותרת מזערית, בין היתר בשל הפשטנות והרדידות בסיקור, כמו גם עקב הסגירות הנורמטיבית של מערכת המשפט המחסנת אותה מפני לחצים חיצוניים. לטענתם, בגלל פערי השפה בין שתי המערכות, מה שנתפס בתקשורת כמשבר אינו נתפס במערכת המשפט כמונחים זהים. מנגד טענו חוקרים אחרים ל"פופוליזם ענישתי" (penal populism), כלומר לקשר בין ביקורת תקשורתית על רף הענישה בבתי המשפט למגמות החמרה בגזרי הדין (Freiberg & Gelb, 2008; Young, 2003).

במחקר נרחב קודם ויחיד בסוגיה זו שנערך בישראל (פלג, 2012), שהתבסס על ראיונות עומק עם שחקני המשפט – שלושים שופטים, שלושים עורכי דין ושלושים כתבי משפט – ועל ניתוח של פסקי דין ושל הסיקור התקשורתי של המשפט, נטען כי בין המוסד השיפוטי למוסד התקשורתי קיים פער עמוק הנובע מן הרציונל השונה המעצב את התנהלותם של שני המוסדות החברתיים האלה. ההיגיון המשפטי חותר להעמקה,

לרמת מיסוד גבוהה ולשקיפות מוגבלת. מנגד, ההיגיון התקשורתי חותר לפרסום מהיר, צעקני, דרמטי ופולשני, הסותר את מטרותיו של המוסד השיפוטי. ברם במהלך השנים חדר ההיגיון התקשורתי גם לקהילת השופטים בישראל וחולל בה תמורות. נמצא כי חדירת ההיגיון התקשורתי לשפיטה משתקפת במיוחד בחשיבות הגוברת שמייחסים מערכת המשפט והשופטים למדיניות התקשורתית של בית המשפט ולמתחים שבין השופטים בשטח ובין בכירי המערכת בשל מדיניות זו. בשל תחושתם של השופטים כי בכירי מערכת המשפט אינם מספקים הגנה לשופטים בערכאות נמוכות יותר המותקפים בשיח הציבורי, הסתמנו אף הדלפות ישירות של שופטים לעיתונאים כדי לשפר את תדמיתם האישית בציבור, בניגוד למגבלות החלות על קשר ישיר בין שופטים לעיתונאים בישראל (כללי אתיקה לשופטים, התשס"ז-2007). בסוגיה של השפעת התקשורת על הליך קבלת ההחלטות השיפוטיות נמצאה הסכמה בין משתתפי המחקר שליבת ההחלטה המשפטית חסינה מפני השפעות התקשורת ונשענת על חומר הראיות. עם זאת טענו המשתתפים שקיים פוטנציאל להשפעה על השופטים בסגנון הכתיבה ובשלב גזירת הדין. עוד נמצא כי במהלך השנים גילו השופטים בפסיקתם גמישות כלפי מאפייניו הסגנוניים הצעקניים של הסיקור המשפטי בתקשורת, אך גינו את עירובי התחומים שבין עובדה לדעה בסיקור העיתונאי.

אסכולת מחקרים נפרדת על מאפייני הכתיבה השיפוטית דנה בפסקי דין כראי לאסטרטגיות השכנועיות של השופטים.

לשון החוק ורטוריקה שכנועית בפסקי דין

הסוציולוגים של המשפט ריצ'רד ג'ונסון וריצ'רד דיוויס (Johnson, 1967; Davis, 1994) גורסים כי כדי להגביר את סמכותו, מייצר בית המשפט דימויים בפסקי הדין. (1) אחדות. כדי לשמור על סמכותם גם לאחר שמוטחת בהם ביקורת ממגזרים בציבור שאינם שבעי רצון מהחלטותיהם, השופטים מעוניינים לבטא תמימות דעים ולהציג קונסנזוס בין השופטים על התוצאה השיפוטית. (2) עצמאות וחסיונות. השופטים טוענים בפסקי הדין לאוטונומיה של המשפט בחברה ולהיותו חסין מלחצים פוליטיים. (3) המשכיות ועליונות הידע המשפטי. השופטים מדגישים את מומחיותם ואת הידע המשפטי שלהם המבדיל אותם מכלל הציבור. עליונות הידע נובעת גם מהמשכיות – מזיקת בית המשפט לעבר. בלשון המשפטית מוגדר ידע זה כ"תקדימים" (מאוטר, 1993; Wells, 2007).

סגנון פסקי הדין, המשתנה משופט לשופט, הוא מקור עשיר לגילוי השראות חיצוניות למשפט. חוקרי משפט בישראל (שחר, חריס וגרוס, 1995; שחר, 2008) טענו שפסקי הדין של בית המשפט העליון בישראל התארכו. יורם שחר (2008) הבחין בין שופטים המרבים בציטוט ובאזכור אסמכתאות בנימוקיהם בפסקי דין ובין שופטים הנוטים לצמצם בכך. לטענתו, שופט המפחית באסמכתאות סבור שכוחה הערכי של פסיקתו נגזר מתוכה ולא ממקורות חיצוניים. מנגד, שופט המרבה באסמכתאות סבור שכוחה של הסברה

המשפטית נגזר מכוחם של אחרים אם בשל ריבוי מספרם, מעמדם הפורמלי או תבונתם. במחקר שנערך באוסטרליה טענו החוקרים שיש עלייה במספר הציטוטים ממאמרים אקדמיים בפסקי דין (Nielsen & Smyth, 2019). בקנדה הצביע מחקר שהתבסס על ניתוח טקסטואלי של פסקי דין על השפעה סגנונית של התקשורת בכתיבת החלטות שיפוטיות, ועל ציטוטים ממאמרי פרשנות משפטיים שפורסמו בעיתונות בפסקי הדין (Nierobisz, 2010). בארצות הברית נמצא כי בין השנים 2006 ל-2010 ציטטו השופטים בפסיקתם קרוב ל-6,000 פעם מפרשנות משפטית שהתפרסמה בבלוגים מקצועיים שכתבו עורכי דין במרשתת (Peoples, 2010).

בישראל לא נחקר עד כה השימוש בביטויים מהפובליציסטיקה העיתונאית בפסקי דין, ובכלל המחקר על סוגת הפובליציסטיקה בעיתונות מצומצם מאוד.

מאפייני הפובליציסטיקה העיתונאית

יחיאל לימור ורפי מן (1997) מגדירים פובליציסטיקה כסוגה עיתונאית המושתתת על ביטוי דעתו של הכותב על פי רוב בנושאים שעל סדר היום הציבורי, כדי להשפיע על השיח הציבורי ועל דעת הקהל. ספרות המחקר מתייחסת בעיקרה לפובליציסטיקה הקלאסית בעיתונות המודפסת, “עיתונות פרשנית”, ומשקפת את התפיסה שתפקיד העיתונות להסביר את משמעות האירועים המסוקרים מנקודת מבט ביקורתית ובהתבסס על מומחיות בתחום הסיקור (Salgado & Strömbäck, 2012). בתחום המשפט כוללת סוגה זו מאמרי פרשנות וביקורת של עיתונאים, חוקרי משפט באקדמיה, שופטים בדימוס ובעלי תפקידים בכירים אחרים במערכת המשפט בעבר.

הוגדרו ארבעה תפקידים של הפובליציסטיקה בארבעה תחומים שונים השלובים זה בזה (חלמיש, 2007; Wahl-Jorgensen, 2008). (א) בתחום החברתי, הפובליציסטיקה היא זירה לחילופי רעיונות ודעות, לעיצוב דעת קהל ולגיוסה למען מטרות חברתיות. (ב) בזה של הקוראים הפובליציסטיקה חושפת דעות ורעיונות שקיימים בציבור ומסייעת לגבש עמדות ודעות בנושאים שעל סדר היום. (ג) את מקבלי ההחלטות משמשת הפובליציסטיקה ככלי להבנת הלכי הרוח בציבור וכאמצעי לגיוס תמיכה ציבורית במהלכים מתוכננים או התנגדות למהלכים של הממסד. (ד) התחום האחרון הוא העיתון עצמו, אשר מאמרי הפובליציסטיקה הם מרכיב משמעותי בזהותו כפי שהוא מציגה לקהל קוראיו. הקו המערכתי של העיתון מוצג במאמרי המערכת ובכמה שהוא מעמיד לכותבים בעלי מגוון של דעות, גם אם אינן עולות בקנה אחד עם עמדתו. מכאן, שהפובליציסטיקה המעניקה פלטפורמה לדעות שונות בחברה חשובה ועקרונית לשאלת חופש הביטוי והשוויון.

מנגד יש הרואים בפובליציסטים אליטה הגמונית שחבריה מכתירים את עצמם כמומחים (Dewey, 1927). לפי תפיסה זו הפובליציסטים מונעים מאינטרסים עצמאיים שהם מנסים להחדיר לחברה כולה, ואין בכתיבה מסוג זה כוונה לספק פרשנות של המציאות כשירות לציבור. ברחבי העולם נערכו מחקרים מעטים בתחום התקשורת

ומדע המדינה אשר הצביעו על השפעתה המשמעותית של הפובליציסטיקה הן על עיצוב דעת הקהל הרחב הן על מקבלי ההחלטות (Steele & Barnhurst, 1996; Druckman & Parkin, 2005). במחקר שבדק את השפעתם של מומחים לענייני משפט על דעת הקהל (Simon & Scurich, 2013), נמצא כי כתיבתם לא שינתה את ההערכות של המשתתפים במחקר את ההחלטות השיפוטיות של בית המשפט. עוד נמצא במחקר כי הערכותיהם של המשתתפים מושפעות באופן בולט מהסכמה פנימית עם החלטות השופטים. המחקר בישראל של סוגת הפובליציסטיקה מצומצם. חגית חיימי (2003) טוענת כי דעיכתה של העיתונות המפלגתית והתפתחות תקשורת ההמונים הביאה לכך שראשי מדינה וראשי מפלגות כיום כותבים פחות מאמרים פובליציסטיים מכפי שנהגו הפוליטיקאים בראשית ימי המדינה. הפובליציסטיקה עוברת תהליך של עממות המתבטא בפרסום מאמרי דעה של כותבים מרקעים שונים. גם יורם פרי (Peri, 2004) מצא כי בשנות השמונים החל טשטוש גבולות משמעותי בין דעה לעובדה בעיתונות בישראל, בין היתר עקב הצורך להציע לצרכן העיתונות זוויות סיקור חדשות, וכך גם עיתונאים כותבים מאמרי דעה ולעיתים אף מטמיעים את דעתם בדיווח העובדתי. ברם, השפעת הפובליציסטיקה על מקבלי החלטות בישראל ככלל ועל השופטים בפרט, לא נחקרה בעבר.

מתודולוגיה

המחקר מבוסס על ניתוח כמותי ואיכותני במטרה להצליב מתודות ומקורות מידע כדי לחזק את תוקף ממצאיו (שקדי, 2011). על מנת לבדוק את שאלת המחקר המרכזית: האם פובליציסטיקה משפיעה על הפסיקה של שופטות ושופטים בישראל, ואם כן – באילו אופנים? נחלק המחקר לשלושה חלקים. החלק הראשון הוא ניתוח כמותי שמבוסס על אומדן שיעור הפובליציסטיקה בעיתונות היומית. החלק השני כולל ניתוח כמותי ואיכותני של סקר בקרב שופטים מכהנים, וראיונות עם שופטים בדימוס על יחסם לפובליציסטיקה ותפיסת השפעתה על עבודתם. החלק השלישי כולל ניתוח תוכן כמותי של אזכורי הפובליציסטיקה המובאים בידי שופטים כאסמכתא חיצונית בפסקי דין.

השערות המחקר הכמותי ומהלכי המחקר הסטטיסטי

השערת המחקר הראשונה

פרסומי פובליציסטים משפיעים על שופטים יותר מידיעות עיתונאיות שאינן פובליציסטיות. הסיבות לכך עשויות לנבוע מכך שכותבי הפובליציסטיקה המשפטית הם על פי רוב מומחים למשפטים בעלי ניסיון והשכלה רחבה, ואפשר שאף קיימת היכרות מקצועית ביניהם ובין שופטים. כמו כן פרסומים פובליציסטיים נוטים להביע עמדה ברורה יחסית על ההליך המשפטי, בעוד פרסומים אחרים אינם בהכרח נוקטים עמדה.

בחלק זה של המחקר נערך סקר ראשון מסוגו בסיוע הנהלת בתי המשפט. הסקר בדק את יחסם של שופטים מכהנים לתקשורת בכלל ולפובליציסטיקה בפרט. השאלון הורכב

מ-15 שאלות פתוחות וסגורות גם יחד ושלוש שאלות דמוגרפיות: מגדר, סוג ערכאה וותק שיפוטי. השאלות הפתוחות עברו בשלב בעיבוד הסטטיסטי קידוד. השאלון נשלח בשני סבבים לכ-700 שופטים ושופטות, רשמים ורשמות מכל הערכאות המופיעים במערכת הממוחשבת של בתי המשפט בישראל.¹ בסך הכול השיבו לשאלון 67 שופטים ושופטות, רשמים ורשמות, מכלל הערכאות, שהם 9.5 אחוזים מהשופטים בישראל. זהו שיעור נמוך, אך לא חריג, בהקשר של סקרי מומחים. שיעור התשובות הנמוך השליך על מידת הייצוגיות של המדגם. למשל, ייתכן שהשופטים שבחרו להשיב לסקר נוטים להיות מושפעים מסיקור תקשורתי, לרבות מפובליציסטיקה. אפשר גם שלאותם שופטים יש פחות עומס עבודה, מה שעשוי לאפשר להם חשיפה רבה יותר לתקשורת, ולכן הם עשויים להיות מושפעים מפובליציסטיקה יותר מהשופט/ת הממוצע/ת.

השאלות שהוצגו לשופטים עסקו בשני מישורים. האחד מטרתו הייתה למפות את הרגלי צריכת התקשורת של השופטים ואת מידת החשיפה שלהם לפובליציסטיקה בתחום המשפט. השני, מטרתו הייתה למפות את עמדותיהם בסוגיה של השפעת התקשורת ככלל ושל הפובליציסטיקה המשפטית בפרט על החלטותיהם המקצועיות. השופטים נשאלו על ההבדל בין השפעתה של הפובליציסטיקה המשפטית לסוגות תקשורתיות אחרות על הליכי קבלת החלטות, על הלגיטימיות של השפעת הפובליציסטיקה, על השפעת זהותו של הפובליציסט והבימה שבה הוא מפרסם ועל יחסם לנכתב. נוסף על כך, להשלמת התמונה נערכו בין השנים 2013–2015 ראיונות עומק עם עשרה שופטים מכהנים שדנו במשפטים שזכו לסיקור תקשורתי נרחב. בראיונות נתבקשו השופטים לפרט את עמדתם על השפעת מאמרי פובליציסטיקה על השופטים, על הלגיטימיות של ההשפעה ושל הפרקטיקה לצטט ממאמרים פובליציסטים בפסקי דין. בין השופטים שהתראיינו למחקר: שלושה נשיאי בית המשפט העליון בדימוס: הנשיא מאיר שמגר ז"ל, הנשיא אהרן ברק והנשיאה דורית ביניש, שופטת בית המשפט העליון, דליה דורנר, ושופטים ושופטות מערכאות אחרות אשר שפטו במשפטים מתוקשרים שונים בבית המשפט המחוזי, ובהם: סגנית נשיאת בית המשפט המחוזי בתל אביב, השופטת סביונה רוטלוי, שופטי בית המשפט המחוזי (בדימ') חיותה כוחן ושלי טימן, ושופטים שהתראיינו בעילום שם.

שיטת המחקר האיכותנית שעזמה נמנים ראיונות העומק מאפשרת לחקור תופעה חברתית במבט הוליסטי באמצעות ניתוח ההבניה הייחודית של עולמם של המשתתפים שחוו תופעה זו במקור והמשמעות שהם מייחסים לה (שקדי, 2011; לויט ואח', 2018).

השערת המחקר השנייה

לפובליציסטיקה יש השפעה על הפרקטיקה הרטרורית ועל הליך ההנמקה בפסקי הדין של שופטים בישראל. היא נוכחת בפסקי הדין עצמם, אף בכאלה שאינם נוגעים ישירות לעולם

התקשורת והעיתונות. נוכחות זו מוצגת כתימוכין (אסמכתאות) לחיזוק ולאישוש טענות משפטיות, לצד מראי מקום עיוניים ומחקריים כמקור סמכות חיצוני. רוב הפובליציסטיקה בפסיקה מקורה בעיתונות אליטיסטית וכלכלית, ורוב הפובליציסטים המוזכרים הם מומחים מקצועיים או אקדמיים בתחום כתיבתם.

על מנת לאתר אזכורי פובליציסטיקה מהעיתונות היומית בפסיקה הישראלית נערך חיפוש בשלושה מאגרים: נבו, תקדין ודינים. החיפוש התבצע על בסיס מילים וצירופי מילים שונים ובהם: רשימה בעיתון, טור בעיתון, מדור בעיתון. כדי להגדיל את הסיכוי למציאת אזכורים, נבדקו הצירופים גם בהטיות של זכר ונקבה וכן חלופות של האותיות ה', ב' ו מ' – בעיתון, העיתון, מעיתון וכו'.

לאחר מכן נערך חיפוש גם לפי שמות של פובליציסטים ידועים בתחום המשפט והושמטו התייחסויות למאמרים עיוניים שפרסמו חלק מהפובליציסטים בכתבי עת אקדמיים שאינם רלוונטיים לבדיקה זו. סך הכול נסקרו ונבדקו במחקר למעלה מ-1,300 פסקי דין. לאחר סבב סינון ראשוני נותרו כ-579 תוצאות.

סינון נוסף נערך על מנת להסיר אזכורים רבים של מאמרים מתחום דיני התקשורת, ובעיקר משפטי לשון הרע ותביעות דיבה שהיו רוב התוצאות שעלו בבדיקה. לאחר סינון זה נותרו כ-213 תוצאות.

סבב אחרון של ניפוי פרטני נועד להסיר אזכורים שבהם העיתונים או הכותבים הם צד להליך המשפטי עצמו ו/או מאמרים שפורסמו לא בעיתונות היומית. לאחר סינון זה נותרו 44 תוצאות. בתום הבדיקה והמיון הסופי התקבלו כשלושים אזכורים "טהורים" של מאמרים פובליציסטיים כאסמכתאות חיצוניות ב-22 פסקי דין שונים אשר עברו בהמשך ניתוח תוכן איכותני. פסקי הדין שאזכרו מאמרים פובליציסטיים כאסמכתאות חיצוניות מנו רק 22 מתוך למעלה מ-1,300 (כ-1.77 אחוז).

מהלך הניתוח האיכותני

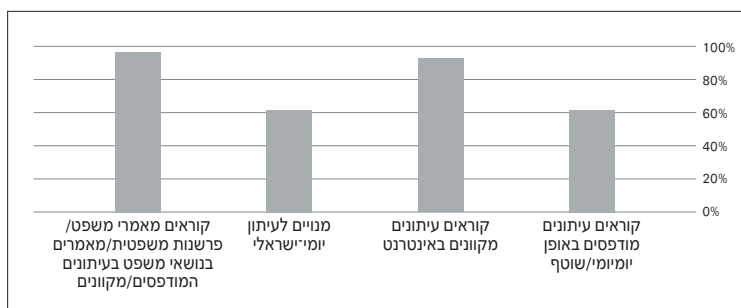
במהלך ניתוח הנתונים האיכותניים נערך ניתוח תמטי של ראיונות העומק, של התשובות לשאלות הפתוחות ושל פסקי הדין שבהם אוזכרו מאמרים פובליציסטיים. כדי ליצור בסיס לניתוח רחב משווה (שקדי, 2011), אורגנו הנתונים מחדש בשתי קטגוריות משמעות: (1) תרומת הפובליציסטיקה לחשיבה השיפוטית, ו(2) היחס לפרקטיקת הציטוט של מאמרים פובליציסטיים בפסקי דין.

מהימנות המחקר האיכותני מתבססת בין היתר על תיעודו. לשם כך השתמשנו בתיאור עשיר של הנתונים וציטוטים ישירים כפי שהובאו במקור מפייהם של המשתתפים. אלה מתלווים לפרשנות ומאפשרים לקורא להעריך את ממצאי המחקר (Geertz, 1973). בהתאם לדגם של אשר שקדי (2011) תורגמו בשלב האחרון של המחקר מכלול הממצאים מחלקו הכמותי ומזה האיכותני לביטוי תיאורטי הלקוח מהספרות המחקרית,

תיאוריית המדיאטיזציה, תוך כדי הקפדה על קשר גלוי בין ההסברים התיאורטיים לנתוני המחקר החדש (Strauss & Cobin, 1994; Charmaz, 2000).

ממצאי המחקר הכמותי

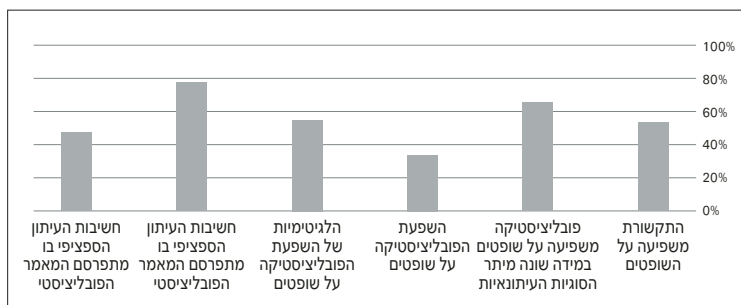
לוח 1: הרגלי צריכת תקשורת של השופטים והשופטות בישראל

כפי שעולה מלוח 1, השערת המחקר השנייה שהשופטים קוראים מאמרי פרשנות משפטיים בעיתונות, אוששה. נמצא כי חשיפתם לסוגה זו גבוהה ביותר. 97 אחוז מכלל המשיבים העידו כי הם קוראים פובליציסטיקה בנושאים משפטיים בעיתונים היומיים המודפסים ובאתרים מקוונים: 34.3 אחוז באופן קבוע, 44.8 אחוז לעיתים קרובות ו-17.9 אחוז לעיתים רחוקות.

מהלוח אפשר ללמוד גם כי רוב השופטים שהשתתפו במחקר צורכים תקשורת באורח קבוע ויומיומי. כ-61.2 אחוז מהמשיבים העידו כי הם מנויים על עיתון יומי. 92.5 אחוז ענו כי הם קוראים באופן שוטף אתרי חדשות מקוונים.

לוח 2: מרכיבי השפעת התקשורת על השופטים

לוח 2 מסכם את תשובות השופטים לשאלות על היבטים שונים של השפעת התקשורת. חלק מהשאלות נוגע לאופן שהם עצמם מעריכים את הנושא (לדוגמה, העדפות של מאמר מדעי על פני פובליציסטי; חשיבות העיתון; זהות הכותב). שאלות אחרות משקפות את

עמדותיהם ותפישותיהם לגבי הלגיטימיות וההשפעה של תקשורת ופובליציסטיקה על שופטים באופן מיוחד.

הממצא ש-77.6 אחוז מהמשיבים לשאלה על השפעת זהות כותב הפובליציסטיקה דיווחו שאכן זהות הכותב משפיעה על החשיבות שהם יתנו לטקסט הפובליציסטי, תואם את השערת המחקר. הממצא עולה בקנה אחד עם ההנחה שקרבה מקצועית של הכותבים פובליציסטיקה משפטית לשופטים עשויה להגביר את השפעתם. עוד נמצא כי 55.2 אחוז ממשתתפי המחקר אמרו כי יעדיפו לצטט ממאמר מדעי אקדמי על פני פובליציסטיקה עיתונאית. ברם, השערת המחקר שהשופטות והשופטים מעניקים לפובליציסטיקה משקל אינטלקטואלי רב יותר מאשר ליתר הסוגות העיתונאיות, הופרכה. רוב המשתתפים, 65.7 אחוז מכלל המשתתפים השיבו בשלילה לשאלה בנושא. 58.2 אחוז ממשתתפי המחקר אף השיבו כי אינם מושפעים ממאמרים פובליציסטיים. עם זאת, 55.2 אחוז השיבו כי לגיטימי להיות מושפעים מכתובה פובליציסטית. זאת ועוד, רוב השופטות והשופטים שהשתתפו במחקר (53.7 אחוז) סבורים כי התקשורת ככלל משפיעה על התנהלותם. לפיכך אי אפשר לגזור מסקנות חד-משמעיות מממצאי המחקר הכמותני על מהות השפעת הפובליציסטיקה על כתיבת פסקי דין בישראל.

לוח 3: ניתוח כמותי של ציטוטים ממאמרים פובליציסטיים משפטיים בפסיקה הישראלית

שימוש במאמרים פובליציסטיים כאסמכתא להנמקה משפטית	22 פסקי דין
שכיחות ציטוטים ממאמרים פובליציסטיים ב-22 פסקי דין לפי ערכאות	ציטוט בפסק דין בג"צ; (6) ציטוטים בפסקי דין בית המשפט העליון; (4) ציטוטים בפסקי בית המשפט המחוזי; (9) ציטוטים בפסקי דין בבית משפט השלום; (1) ציטוט בפסק דין בית המשפט לענייני משפחה; (2) ציטוטים מפסקי דין בית דין לענייני עבודה
המקור העיתונאי לציטוטים בפסקי הדין	14 ציטוטים בפסקי הדין ממאמרי דעה בעיתון הארץ; 3 ציטוטים מאמרי דעה בעתון דה מרקר; 3 ציטוטים ממאמרי דעה בעיתון גלובס; 1 ציטוט ממאמר דעה בעיתון כלכליסט; 3 ציטוטים ממאמרי דעה בעיתון ידיעות אחרונות; 2 ציטוטים ממאמרי דעה בעיתון מעריב; 1 ציטוט ממאמר דעה בעיתון ישראל היום
רמת ההשכלה של 20 הפובליציסטים המצוטטים	11 כותבים מצוטטים הם בעלי תואר דוקטור ופרופסור; 2 כותבים מצוטטים הם שופטים בכירים בדימוס; 7 כותבים הם עיתונאים מוכרים

מניתוח לוח 3 אפשר לראות שמספרם הזעום של פסקי הדין שבהם ציטוטים ממאמרים פובליציסטיים – 22 פסקי דין מתוך 1,300 פסקי דין שנסקרו במחקר – אינו מאשש

כמותית את השערת המחקר השלישית על השפעת הפובליציסטיקה על הפרקטיקה הרטורית ועל הליך ההנמקה בפסקי הדין של שופטים בישראל. ברם, שלא כצפוי אושש חלקה השני של השערת המחקר על אופן הציטוט מהפובליציסטיקה. נמצא שהפובליציסטיקה מוצגת כתימוכין לחיזוק טענות משפטיות ולאישושן, לצד מראי מקום עיוניים ומחקריים כמקור סמכות חיצוני ב־22 מפסקי הדין. נתון זה מראה על היחס הרציני לפובליציסטיקה בפסקי הדין שבהם אוזכרו מאמרים אלה. לגבי מקורות הציטוט, אושש חלקה השלישי של השערת המחקר. העיתון שנחשב לעיליתיני ביותר, הארץ, צוטט ברוב פסקי הדין (17 מתוך 22), ורוב הכותבים המצוטטים הם בעלי תארים גבוהים ומומחיות משפטית מובחנת אשר נותנת לגיטימציה להסתמכות משפטית.

ניתוח התוכן של פסקי הדין שבהם נמצאו ציטוטים מהפסיקה וניתוח היגדיהם של השופטים בראיונות, מאפשרים התרשמות עשירה יותר מדפוסי חשיבתם של השופטים בסוגיית השפעת הפובליציסטיקה על המשפט.

ממצאי הניתוח האיכותני

מניתוח תוכנם של פסקי הדין שבהם נמצאו ציטוטים מהפסיקה, ומניתוח איכותני של ההיגדים של השופטות והשופטים בתשובות לשאלות הפתוחות בשאלון הסטטיסטי ובתשובות לשאלות בראיונות העומק, אפשר להצביע על שלוש גישות שונות של שופטות ושופטים למקומה של הפובליציסטיקה בפסיקה הכתובה.

גישה אחת מצדדת בה ומתייחסת בפועל אל הפובליציסטיקה כאל בעלת ערך מקצועי ראוי ואקטיבי. גישה שנייה מתייחסת בביטול לערכה של הפובליציסטיקה, תוך קריאה לזהירות בהסתמכות משפטית על פובליציסטיקה. הגישה השלישית היא גישה זהירה, המאזנת בין הדגשת חשיבות הכתיבה הפובליציסטית ובין הדגשת הזהירות הנדרשת בקריאת מאמרים פובליציסטיים. גישה זו מאפשרת הסתמכות שיפוטית מרוסנת על הפובליציסטיקה. במסגרת הדיון בכל אחת מהגישות יוצג הניתוח של היגדי השופטים במחקר ובפסיקה הכתובה.

הגישה הראשונה: הערכה של תרומת הפובליציסטיקה לחשיבה השיפוטית
מניתוח היגדיהם של מקצת השופטים המשקפים את הגישה הראשונה, מצטיירת הכרה כפולה הן בתרומתה של הפובליציסטיקה לשיקול הדעת השיפוטי כאמצעי להרחבת דעת, הן בלגיטימיות של פרקטיקת הציטוט ממאמרים פובליציסטיים בפסקי דין.

תרומת הפובליציסטיקה להפעלת שיקול הדעת השיפוטי
בין התשובות בעילום שם לשאלות הפתוחות בשאלון נטען כי במאמרי הפובליציסטיקה יש פוטנציאל להעשרה של נקודת המבט של השופטים ולהרחבה של גבולות עולמם הסגור בשל תפקידם: “פובליציסט רציני עושה עבודה רצינית ונותן נקודות מבט מעניינות וייחודיות”; “אנו במערכת בתי המשפט חיים במערכת סגורה וקצת בועתית,

ולכן חשוב מבט מקצועי מרענן ואיכותי מבחוץ"; "לעיתים מאמרים פובליציסטים מגרים את המחשבה ובכך חשיבותם". בשאלה של השפעת הקריאה על שיקול הדעת השיפוטי ציין אחד המשיבים כי מאמרי פובליציסטיקה מעוררים בחינה שיפוטית נוספת: "אני מניח שאני מושפע. כשאני קורא מאמרי פובליציסטיקה, אני מנסה לבחון עם עצמי אם אני מסכים עם תוכנם או לא, ובמקרה שכן – אם נכון שאשנה דבר מה בגישתי". נשיא בית המשפט העליון המנוח מאיר שמגר ז"ל גרס שמאמר פובליציסטי יכול להשפיע על החשיבה השיפוטית בחיזוק עמדות הבסיס של השופט: "אני לא יכול לשלול את זה. זו המציאות וצריך להתחבר למציאות. מאמר פובליציסטי מנומק יכול בהחלט לחזק עמדות לכאן או לכאן". נשיא בית המשפט העליון לשעבר, פרופ' אהרן ברק, חיזק את הטענה כי מאמר פובליציסטי מחזק עמדות שיפוטיות קיימות אך טען כי ההשפעה אינה חלה על ההחלטה העובדתית:

כשאני אומר משפיע, אני מתכוון שזה מבסס את הידע עליו ייבנה פסק הדין. חשוב להבחין בין שאלות של עובדות ושאלות של משפט [...] יש בעיות משפטיות שיש להן רק פתרון משפטי אחד. 99.9 אחוז מהבעיות במשפט שלנו הן כאלו [...] ובהם הפובליציסטיקה לא מעלה ולא מורידה. ישנו האחוז הקטן, אחוז אחד של מצבים בהם לשופט יש שיקול דעת. הכוונה היא שיש לי אופציה בין מספר אפשרויות, שכולן לגיטימיות והמשפט אינו אומר איזו אופציה לבחור, רק איזו אופציה לא לבחור, השאלה האם לפובליציסטיקה יש השפעה על המצבים האלו. אין לפובליציסטיקה לגיטימציה לבחור באופציה מחוץ לגדרי שיקול הדעת השיפוטי [...] משקלה של הפובליציסטיקה הוא בכך שהיא מתארת לי את הפרובלמטיקה שאני ניצב לפניה. תיאור התוצאות שכל דרך עושה. כמו משחק שחמט שאני משחק עם עצמי.

שופט בבית המשפט המחוזי (בדימוס) שביקש להשיב בעילום שם, גורס כי משום שהפובליציסטיקה אינה דנה בעובדות לשופטים קל להודות בהשפעתם של מאמרי הדעה על חשיבתם. שופט זה אף סבור שמאמרי דעה עלולים לגרום לשופטים לפסוק דווקא בניגוד לנכתב בהם: "הנטייה היא להשפיע. מי שלא נמצא באותה הדעה עלול להיות מושפע. הוא יכול גם לכתוב בכוונה את ההפך כדי לא להגיד שהוא הושפע".

שופטת בית המשפט העליון (בדימוס) דליה דורנר טוענת כי בכוחה של הפובליציסטיקה המצדדת בפועלם של ארגונים חברתיים לחולל שינוי חברתי ולהשפיע על מדיניות משפטית כללית ולא על פסק דין בודד: "בזכות מאמרים פובליציסטיים וארגונים חברתיים חל שינוי ביחס לעבירות מין במשפחה. חל שינוי ביחס המערכת הציבורית. התקשורת שנתנה במה לארגוני נשים שינתה את דעת הקהל, והשינוי מתבטא ברשויות האכיפה. פובליציסטיקה טובה יכולה להשפיע, אבל לא על הכרעת הדין". גם שופטת בית המשפט המחוזי (בדימוס) חיותה כוחן מציגה אבחנה מبدלת בין השפעתה המוגבלת של הפובליציסטיקה על התוצאה המשפטית בתיק ספציפי ובין השפעתה הגדולה על עיצוב נורמות חברתיות: "במשפט רמון [משפטו של שר המשפטים לשעבר חיים רמון

שהואשם במעשה מגונה, והשופטת כוחן עמדה בראש הרכב השופטים במשפט, ע”פ] הייתה עיתונות, הייתה רכילות, והייתה גם פובליציסטיקה. קראתי, אבל לא התייחסתי אליה [...] אצל נשים מוכות המדיה גרמה לכך שהתחילו להתייחס אליהן, וזה חדר גם למשפט. הפובליציסטיקה מציפה, וזה יעבור אלינו הלאה לשופטים. שם אני רואה השפעה. בהתייחסות. גם ברמת הענישה. שלא כל אישה היא שקרנית. שאפשר לתת אמון באישה”.

היחס לפרקטיקת הציטוט של מאמרים פובליציסטיים בפסקי דין

שני נשיאי בית המשפט העליון לשעבר, מאיר שמגר ופרופ’ אהרן ברק, התייחסו בחיוב לאזכור מאמרים פובליציסטיים בפסקי דין. אמר הנשיא שמגר: “עכשיו שאני שומע את זה, זה מרגיש לי מאוד טבעי והגיוני [...] מניח שהשופט המזכיר יישען על כותב בעל מעמד מיוחד. אלו דברים שלכאורה, לפחות, נשענים על מי שיש לו הבנה בנושא”. גם הנשיא לשעבר ברק הציע הסבר לנוכחותה של פובליציסטיקה בפסיקה כאסמכתא חיצונית: “פובליציסטיקה היא מקור השפעה וסמכות לגיטימית כמעניקה ידע”. שופטת בית המשפט העליון (בדימוס) דליה דורנר רואה בציטוטים ממאמרים פובליציסטיים אסטרטגיה שכנועית שנועדה להרחיב את הקונסנזוס החברתי סביב פסק הדין: “אני מצטטת לעיתים מספרות, שירה [...] למשל בפסק דין על מצבות חללי צה”ל, ציטטתי מיהודית הנדל [...] בסופו של יום, הגישה לתחום הזה משקפת את המקובל בחברה. שופט רוצה ‘למכור’ את פסק הדין שלו. הוא רוצה לשכנע. קודם לשכנע את הצד המפסיד”. השופטת דורנר מבהירה שהצורך לשכנע את הציבור בעזרת אסמכתאות חיצוניות גובר כשמדובר בפסיקה תקדימית: “מאמרים מלומדים (של פובליציסטים) יכולים לשמש כלי לניתוח עבור שופט. נגיד חשבתי שיש לי פתרון משפטי מקורי. מחפשים אסמכתא. אם אני מוצאת מאמר מקצועי [...] השופט מתייחס לזה כחומר אקדמי”. אפשר להצביע אפוא על פער שנתגלה בין שופטים בדימוס, שהביעו בראיונות העומק עמדות חיוביות יותר מהשופטים המכהנים כלפי ציטוטים ממאמרים פובליציסטיים. ייתכן שהפער בסוגיה זו בין השופטים בדימוס לשופטים המכהנים טמון בעובדה שרוב השופטים בדימוס שרואיינו למחקר היו שופטי בית משפט העליון, אשר בשנותיהם האחרונות בכס השפיטה עסקו בעיקר בסוגיות בעלות אופי ציבורי וחוקתי, ואילו רובם הגדול של המשיבים והמשיבות על השאלון היו שופטים ושופטות מערכאות נמוכות יותר. נוסף על כך, רוב השופטות והשופטים בדימוס שהתראיינו למחקר הם בעלי פרופיל תקשורתי גבוה יותר וחלקם חשוף יותר לסיקור תקשורתי ולהתמודדות רציפה עם התקשורת גם לאחר פרישתם. ייתכן שעובדה זו השפיעה על תשובותיהם. מנגד ייתכן שהעובדה כי התראיינו בשמם מנעה מהם פתיחות מקסימלית והם חשו צורך לשקף את תחושת הממלכתיות שהם עדיין נושאים אותה עימם, ומחייבת את ביצור הדימוי הליברלי של בית המשפט העליון המכיר בחופש הביטוי.

מתן לגיטימציה לפובליציסטיקה בפסקי דין

בניתוח התוכן של פסקי הדין שנבדקו במחקר נתגלה כי שופט בית המשפט העליון אליקים רובינשטיין אזכר וציטט שישה מאמרים פובליציסטיים בחמישה פסקי דין שכתב. על הטבעיות שבה מצוטטים מאמרים פובליציסטים בכתיבה השיפוטית אפשר ללמוד מהפתיח לציטוט בפסק הדין "פלוני נ' ד"ר אילנה דיין-אורבך"², שם אזכר בין היתר מאמר עיתונאי שקרא במהלך כתיבת פסק הדין במגזין אמריקני וכן מאמר שפורסם בעיתון היומי ישראל היום: "תוך כדי כתיבת שורות אלו, קראתי את מאמרו המרתק של העיתונאי מתי פרידמן [...] המאמר מתאר את היחס לישראל בעיתונות הבינלאומית [...] ובהקשר אחר ראו מרדכי גילת, 'טובלים ושרץ בידם' על 'אובדן הבושה של כמה עיתונאים' (בין השאר), ובכותרת המשנה [...] והשומע תצילנה אוזניו" (ישראל היום, ישראל השבוע, 12.9.2014).

הגישה השנייה: שלילת תרומתה של הפובליציסטיקה והשפעתה על החשיבה השיפוטית

העמדה השוללת השפעה של הפובליציסטיקה על החשיבה השיפוטית טוענת לעליונות מוחלטת של החוק כבסיס לכתיבה השיפוטית, ממזערת את השפעתם של בעלי דעה חיצוניים על החלטות שיפוטיות, ומותחת ביקורת על הלגיטימיות של ציטוטים ממאמרים פובליציסטים בפסקי דין.

שלילת השפעתה של הכתיבה הפובליציסטית על החשיבה השיפוטית

נשיאת בית המשפט העליון (בדימוס), דורית ביניש, קשרה בין הסוציאליזציה שלה כשופטת ובין חסינותה מפני מאמרי דעה: "אצלי זה חינוך עצמי של המון שנים לריסון". שופט בית המשפט המחוזי (בדימוס) שלי טימן דוחה מכול וכול את השפעת הפובליציסטיקה עליו בעת כהונתו, בין היתר בשל חשדנותו למניעים שמאחורי הכתיבה בסוגה זו: "אני מודע לשימוש הבלתי לגיטימי, שאיננו מכבד את המבקש ואת הכותב שעושים עורכי דין ואנשי יחסי ציבור במי שנקראים פובליציסטים או מי שכותבים מאמרי דעה, אך אני מקווה שהשופטים אינם מושפעים ממאמרים כאלה. שאם כן – הם טיפשים ונעדרי יושרה". גם שופטת בית המשפט המחוזי בתל אביב (בדימוס) חיותה כוחן רואה באפשרות של השפעת הפובליציסטיקה על המשפט עבירה: "חד וחלק – חלק מאיסור הסוב יודיצה [...] זה ניסיון להשפיע על בית משפט. ניסיון לא לגיטימי". עמדה יוצאת דופן בשאלת האפשרות שרצונו של שופט לשאת חן בעיני התקשורת ישפיע על החלטותיו, הביע שופט מכהן בעילום שם בתשובה לשאלה פתוחה בשאלון. לדבריו הכתיבה הפובליציסטית משפיעה על שופטים פחות מידיעות חדשותיות הנוגעות למשפטים התלויים ועומדים לפניהם: "מאמר פובליציסטי שידבר על יחסם של שופטים אל מתדיינים ישפיע (לדעתי) הרבה פחות מאשר ידיעה חדשותית על משפט תלוי ועומד בפני שופט ספציפי. כך גם,

לדעתי, לרצון של שופט לזכות בדיעה חדשותית אוהדת על משפט שמתנהל אצלו עשויה להיות השפעה רבה יותר מאשר לרצונו שייכתב בעקבות פסק דינו מאמר פובליציסטי שמסכים עם פסק הדין.”

העמדה השוללת את תרומתה של הפובליציסטיקה לכתיבה השיפוטית עומדת בבסיס הביקורת על פרקטיקת הציטוט ממאמרים פובליציסטים בכתיבה השיפוטית.

ביקורת על ציטוטים ממאמרים פובליציסטים בפסקי דין

נשיאת בית המשפט העליון (בדימוס) דורית ביניש מתנגדת לכתיבה שיפוטית החורגת מאסמכתאות משפטיות: “יש שופטים – דין צריך להיות מובנה. ציטוטים מקצועיים, אחרת זה מוריד את הדין. אני אישית נשארת במרחב המשפטי”. ברוח זו אמר שופט בית המשפט המחוזי (בדימוס) שלי טימן כי ציטוטים שאינם מתחום החוק דורשים בדיקה קפדנית של אמינותם:

גם הסתמכות על מאמר או ספר אינה לגיטימית בעיני, אף שלעיתים רואה גם בית המשפט העליון במחקרים או ספרים כדבר ש”ידוע כי”... במיוחד בעניינים הנוגעים לעבירות מין. אינני יכול למצוא את ההבדל בין חוות דעת של מומחה בכל תחום של מדעי החיים והחברה, הנדרש להתייבב לחקירה על השכלתו ועל מסקנותיו. לעיתים כשמבסס פסיכיאטר, למשל, מסקנותיו, על דו”חות פסיכודיאגנוסטיים של פסיכולוגים בעלי שם – דורשים לחקור גם אותם. כך גם לגבי מומחי מז”פ ומעבדה לזיהוי פלילי, מומחים לבטיחות בעבודה וכו’. איך זה ששופטים מרשים לעצמם להתייחס למאמרים או ספרים, בלי לבדוק את הכותב, [את] האכסניה שבה פורסם מאמר. אך פובליציסטיקה איננה לגיטימית לחלוטין כאסמכתא!.

גם שופטת בית המשפט המחוזי בתל אביב (בדימוס) סבינה רוטליי חושבת שציטוטים מהפובליציסטיקה פוגעים ברמתה של הכתיבה השיפוטית: “אני לא חושבת שזה נכון. במאמר פובליציסטי זה תמיד קצר, בלי הנמקות מעמיקות. זה מוזיל את מעמד פסק הדין. צריך לשמור על הכללים”. ברוח דומה הצביע שופט בית המשפט המחוזי (בדימוס), שביקש להישאר בעילום שם, על פערים בין ה”היגיון התקשורתי” ל”היגיון המשפטי” (פלג, 2012), בין כותרות מתומצתות וסנסציוניות לדיון פרטני ומעמיק: “יש תחושה שהעיתון, בגלל שהוא קצר, הוא כולל את עיקרי הדעה בלי האסמכתאות, בלי תהליכי הדיון, זה יותר שורה תחתונה [...] הלגיטימיות של ההיעזרות בו היא יותר מוגבלת. יש עדיפות להסבר מדעי, ספרות מקצועית, על פני מאמרים עיתונאיים [...] במאמר מדעי אי אפשר לחשוך שהמחבר לא קרא את פסק הדין. בפובליציסטיקה [...] יש פסק דין של ארבע מאות עמודים, איך יספיק הכותב לקרוא לפני שיכתוב פרשנות לאותו יום?”. השופט הוסיף וטען כי רק מעטים בקרב השופטים מצטיטים ממאמרים פובליציסטיים בפסקי דין בשל פחדם שיציטורו כמושפעים מהנכתב בעיתון: “בגלל ששופטים מתנגדים או מפחדים מהשפעה, אז הם אוטומטית פחות משתמשים בזה בכדי שלא יושפעו או

שלא יטענו שהושפעו". גם שופטת בית המשפט המחוזי (בדימוס) חיותה כוחן סבורה כי מדובר בפרקטיקה המסכנת את הניטרליות הנדרשת משופט בעת כתיבתו: "לא נכון בעיני להסתמך על עיתון כאסמכתא משפטית. זה גם מסוכן. כי את צריכה לשאול את עצמך מה עומד מאחורי זה, למה ומה הטעמים שלו (של הכותב) להתנגד לפסיקה?"

הסתייגות בפסקי דין מציטוטים מהתקשורת

שניים מהאזכורים של מאמרים פובליציסטיים בפסקי דין שנכללו במחקר משקפים את הסתייגות השופטים מהסתמכות על פובליציסטיקה ומאמרים עיתונאיים מטעמים פרוצדורליים ומהתנגדות עקרונית לפרקטיקה עצמה. בפסק דין קורט נ' ברונסקי ציין השופט ישי קורן מבית משפט השלום בתל אביב בהערה: "אני דוחה את בקשת הנתבעת לצרף כראיה מאמר מעיתון כלכליסט. מאמר בעיתון אינו ראיה לעניין תוכנו, ואם מבקשת הנתבעת להסתמך על האמור במאמר זה, היה עליה לצרף חוות דעת ערוכה כדין".³ בפסק דין מוסינזון נ' האפרתי כותב השופט יהודה זפט מבית המשפט המחוזי בתל אביב: "כדי להביע מורת רוחי מצירוף רשימה בעיתון לסיכומי האפרתי, כראייה איני עושה צו להוצאות".⁴

פסקי דין אלה משמשים כעדות לכך שבין השופטים יש ה"נוזפים" בצדדים על ש"העזו" לצרף מאמרים מהעיתונות לכתבי הטענות. ייתכן שלשופטים קל יותר להיעזר בפובליציסטיקה כאשר הם נחשפים אליה באופן עצמאי מאשר כשזו מוגשת להם על ידי מי מהצדדים בכתבי טענות. אפשר שהשופטים או השופטות המאזכרים פובליציסטיקה כמקור סמכות חיצוני בפסק הדין, תופסים אותה כחומר העשרה טבעי וסומכים על הביקורת המקצועית שלהם למידת הרלוונטיות שלה. אפשר לשער שהגשת הפובליציסטיקה על ידי הצדדים כחומר משפטי בעידן שבו התקשורת עדיין נתפסת כחסרת לגיטימיות משפטית נוכח מקורות סמכות אחרים, מעוררת בשופטים חשש שייתפסו כמושפעים מהפרסומים בתקשורת, יותר מאשר במקרים שהשופטים מסננים ומעבדים את מאמרי הפרשנות ומחליטים בעצמם מה לכלול בכתבתם.

הגישה השלישית: איזון בין הדגשת חשיבות הכתיבה הפובליציסטית להדגשת הזהירות הנדרשת בקריאת מאמרים פובליציסטיים

הגישה המאזנת בראיונות עומק

השופטים המצדדים בגישה השלישית מכירים בהשפעת הפובליציסטיקה על השופטים ומציעים לכן לפתח מנגנון של זהירות עצמית. שופט מכהן השיב בעילום שם לשאלה פתוחה בשאלון, ומתח קו מחבר בין מודעות השופט לאפשרות של השפעת הפובליציסטיקה על החלטותיו ובין הנטרול של השפעה זו: "כל עוד שופט מודע לעצם היותו מושפע ולמקור ההשפעה, הוא יכול לנטרל השפעות אסורות". נשיאת בית המשפט העליון (בדימוס) דורית ביניש נזהרת הן מצינון השיח הציבורי על המשפט הן מאמירות האוסרות

על השופטים ציטוטים מהתקשורת, ומסתפקת בהגברת המודעות השיפוטית לאינטרסים בתקשורת: “לגבי פובליציסטיקה משפטית – גם אז אני מנסה לברר מאיפה זה בא [...] זה בסדר שיהיו משפטנים מונעים אידיאולוגית. אתה יכול לקרוא ולבדוק את עצמך איפה אתה ביחס לזה. אתה לא יכול להגיד לשופט שלא יקרא עיתון. להפך, חשוב שיקרא. אבל הוא צריך להיות מפוכח בקריאה”.

גם נשיא בית המשפט העליון (בדימוס) אהרן ברק מצפה משופטים לקרוא קריאה ביקורתית את המאמרים הפובליציסטיים ולפענח את מטרתם: “אדם לא כותב מאמר סתם, הוא מתכוון לכך שאנשים יקראו ויאמצו את דעתו. למשל בנושא של ענישה. יכולה להיווצר סיטואציה של עיוות המסקנות. השופט יקרא בתום לב ניתוח פובליציסטי ולא יהיה ער לכך שזוהי רק הבעת עמדה של האדם הכותב. לכן חשוב להיזהר. חשוב ששופט יקרא מאמר עם ‘קורט מלח’, אחרת יכול מאמר לעוות את תפיסתו והשקפתו”.

הגישה המאזנת בפסקי דין

בפסק דין של השופט אברהם קסירר בעניין **אמישראלגו**,⁵ מצביע השופט על יחסו האמביוולנטי למאמר שקרא בעיתון, וכותב:

במאמר מוסגר לעניין המסקנה בדבר קיומה של חובת זהירות, מצאתי עניין במאמר מעיתון הארץ, מימים אלה של כתיבת פסק הדין. יודגש כי מאמר זה אינו נחשב בעיני כ”ראיה” כלל, גם משום שלא הובא על ידי מי מהצדדים ולא נדון כלל במהלך המשפט. אך בעת כתיבת פסק הדין נתקלתי כאמור במאמר זה, והוא תקף לעניין קביעותי על פי ראיות הצדדים, לפיהן קיימת חובת זהירות של הנתבעת כלפי המנוח. [...] במאמר הנ”ל נידונה “אמנת הגז” [...] שוב חוזר ומדגיש כי אין במאמר ובתוכנו משקל להכרעותי, והוא הובא אך אקטואלית לסבר אוזן ועין.

יש לשים לב לברירת המילים של השופט שלפיהן בעת כתיבת פסק הדין הוא “נתקל” במאמר, שהוא “תקף” לעניין קביעותיו. מצד אחד חושף השופט את העניין והרלוונטיות שמצא במאמר בעיתון הארץ ובוחר להביא עובדה זו בפסק הדין עם פירוט נושא המאמר ושם העיתון, אך נזהר מלהזכיר את שם הכותב ואת כותרת המאמר וחוזר פעמיים ומדגיש כי מאמר זה אינו נחשב בעיניו ראיה.

דיון ומסקנות

הבחירה להתמקד בהשפעתה של הפובליציסטיקה על שופטים ושופטות בישראל, בוחנת את מאפייניו של תהליך המדיאטיזציה במערכת המשפט בישראל (פלג, 2012), ומסייעת למיפוי הגורמים המאיצים והבולמים את חדירתו של ההיגיון התקשורתי לעבודת השפיטה. התייחסותם של השופטים אל סוגה עיתונאית עילית וייחודית זו, המייצגת באופן מובהק ערכים דמוקרטיים כגון חופש ביטוי ופלורליזם רעיוני, ונכתבת ברובה בידי מומחים למשפט, עשויה לצמצם את הפערים המקצועיים שבין ההיגיון התקשורתי

להיגיון המשפטי. נוסף על כך פוטנציאל השפעתה של הפובליציסטיקה גדול מהשפעת העיתונות המדווחת הרגילה בשל ממד הדעתנות שבה (Strömbäck & Esser, 2009). עם זאת, ממצאי המחקר מציגים תמונה מורכבת של האצת השפעתה של התקשורת ובלימתה, ותומכים בהנחת היסוד המשותפת לחוקרי תיאוריה זו, שלפיה הליך המדיאטיזציה אינו הליך לינארי, חד כיווני, אלא של התקדמות ונסיגה.

ואכן, הנתונים הכמותיים במחקר משקפים את הכרתם של השופטים כי התקשורת חודרת לעבודתם המקצועית. 97 אחוז מכלל השופטים והשופטות העידו כי הם קוראים מאמרים פובליציסטיים, ולמעלה מ-53 אחוז מהמשיבים סבורים כי התקשורת משפיעה על שופטים ושופטות. הממצא משקף גם את הפער, המוכר גם ממחקרים על השפעת התקשורת על תחומים מקצועיים אחרים, ובמחקר קודם התגלה הקושי של שופטים להודות בהשפעה זו על עצמם לעומת נטייתם לייחס השפעה זו על שופטים אחרים (פלג, 2012). זאת ועוד, בהתייחס לטענה על "מדיאטיזציה עומק" בעידן הדיגיטלי (Hepp & Hasebrink, 2018), נמצאה במחקר זה עדות לחשיפה גבוהה של השופטים (92.5 אחוז) לאתרי החדשות המקוונים ולפרקטיקה של איתור מאמרים פובליציסטיים עיתונאיים במרשתת. דיגיטיזציה זו היא גורם משמעותי המעמיק את חדירת ההיגיון התקשורתי לקהילת השופטים. ברם, אף שרוב השופטים המכהנים (55 אחוז) היו בדעה כי לגיטימי להיות מושפע מפובליציסטיקה, רק 34 אחוז מהמשיבים העידו כי הם אכן מושפעים מפובליציסטיקה בפועל. כלומר, השופטים ממזערים את השפעת התקשורת על החלטותיהם האישיות ומאמצים את האתוס השיפוטי הפורמלי, הבולם את חדירת ההיגיון התקשורתי ומעצב את עמדתם הנחרצת בדבר אי-תלותה של החשיבה השיפוטית בדעת הקהל.

גם ניתוח היגדי השופטים בשאלות הפתוחות בסקר ובראיונות עומק משקף דיסוננס בין הכרה בחשיבות החשיפה לשיח התקשורתי לשם העשרת עולמם של השופטים הפועלים במערכת סגורה ושמרנית ושיפור הדיאלוג עם הציבור, ובין תפיסה שלילית ומכלילה של התקשורת. מתברר כי בקרב השופטות והשופטים דימוי הפובליציסטיקה מורכב. היא בעלת ייחוד אינטלקטואלי מחד גיסא, ומאידך גיסא היא נבלעת בתוך היחס השלילי שממנו סובלת התקשורת, הנתפסת כעולם רדוד, שטחי ורווי אינטרסים. השופטים המעניקים לגיטימיות לפובליציסטיקה העיתונאית מצביעים על תרומתה בשלושה מישורים עקרוניים.

(1) המישור הציבורי: התקשורת והפובליציסטיקה כחלק ממנה היא במידה רבה נציגת הציבור האילם, ומכאן הלגיטימיות שלה להשמעת רחשי ליבו של הציבור. הרי חלק משמעותי מתפקידה של מערכת המשפט הוא הגנה על טובת הציבור הן במשפט הפלילי הן במשפט החוקתי והציבורי.

(2) המישור הערכי: הפובליציסטיקה היא חלק משוק רעיונות ודעות מגוון וחופשי, וביכולתה להעשיר את המחשבה המשפטית, לעורר השראה ולפתח את המשפט בחברה דמוקרטית.

(3) המישור הפרופסיונלי: הפובליציסטיקה במקרים רבים, כאשר היא נכתבת על ידי מומחים בתחומם, נחשבת מקצועית ועניינית וראוי לשאוב ממנה ידע נוסף על מקורות אחרים. ברם, גם האוחזים בגישה זו מבטלים את השפעת התקשורת על הליך קבלת ההחלטות השיפוטיות, השואב לדבריהם מהחוק. לצד זה, כאמור, יש גישה אחרת של שופטים השוללים את הלגיטימיות של השפעתה של הפובליציסטיקה, ומגדירים את הכתיבה כשטחית ואינטרסנטית. גם האוחזים בגישה השלישית, המשלבת והזהירה, מעניקים אמנם לגיטימציה לחשיפה לפובליציסטיקה, אך מדגישים גם את מאפייניה השליליים: רדידות וכוונת ההשפעה.

לטעמנו, שלוש הגישות שזוהו במחקר תואמות לאסטרטגיות השיפוטיות המוכרות בכתיבת פסקי דין ומיועדות לחיזוק סמכותו של בית המשפט בצייבור (Johnson, 1967; Davis, 1994). הן מקדמות את התפיסה המסורתית על חוסן של ההכרעות השיפוטיות מפני הדיון בספירה הציבורית, המגבילה כאמור את הליך המדיאטיזציה.

גם היחס לאזכורי הפובליציסטיקה בפסיקה מראה על גורמי האצה ובלימה של השפעת התקשורת על הכתיבה השיפוטית. כמות הציטוטים ממאמרים פובליציסטיים בפסקי הדין שנבדקו במחקר קטנה בכלל פסקי הדין שנכתבו בישראל עד כה; לפיכך קשה לכנות את הכללת הפובליציסטיקה בפסיקה “תופעה”. יתר על כן, הפובליציסטיקה עצמה תופסת חלק קטן מן התוכן המתפרסם בעיתונות והחשיפה הכללית אליה מצומצמת מראש (Salgado & Strömbäck, 2012). עם זאת, מהממצאים הכמותניים על החשיפה ההתרחשות היא שאט-אט מחלחלת לקהילת השופטים ההבנה שעיתונות כתובה בכלל, ופובליציסטיקה בפרט, יכולות לשמש כמקורות ברי סמכא להנמקות השופטים, נוסף על כתבי עת משפטיים, לא סתם פרסומים מדעיים, לצידם אך לא במקומם. עם זאת, אפשר ללמוד על המעצורים בפני המדיאטיזציה של פסקי הדין מהממצא הכמותני, שלפיו סוגת הפובליציסטיקה עדיין נתפסת על ידי רוב השופטות והשופטים כמקור סמכות נחות בהשוואה למאמרים שהתפרסמו בכתבי עת מדעיים.

רובם הגדול של אזכורי המאמרים הפובליציסטיים בפסקי הדין הם מתחילת שנות האלפיים. אפשר לפרש עובדה זו משתי נקודות מבט שונות: האחת היא לקות בתיעוד דיגיטלי של פסיקה אשר הקשה על מציאת פסקי דין קדומים, והשנייה מאששת את מאפייניו של תהליך המדיאטיזציה המחלחל לבית המשפט העליון וממנו, כתהליך שינוי הנפרש על פני זמן ומעלה את המודעות השיפוטית לערכה של התקשורת. עם זאת אפשר להעריך שהסיבה המרכזית לקצב האיטי יחסית של הליך זה נעוץ בעובדה שמערכת המשפט היא מערכת שמרנית בעיקרה. נראה שאזכורי הפובליציסטיקה בפסיקה הם דוגמה למדיאטיזציה אסטרטגית (Zerfass et al., 2016), שמטרתה להגדיל את פרסום

החלטותיהם בתקשורת ולא לאמץ את ההיגיון התקשורתי בהחלטות שיפוטיות, שכן השופטים הדגישו במחקר זה את הצורך בבידול סגנוני בין כתיבה שיפוטית לכתיבה פובליציסטית.

בהמשך למחקרן של שרוט וספרנגר (Schrott & Spranger, 2007) יש לזכור כי למערכת המשפט יש כמה מאפיינים מוסדיים מובחנים הממתנים את ההשלכות של אימוץ ההיגיון התקשורתי על השפיטה, והם: פערים רחבים בין ההיגיון התקשורתי להיגיון הממסדי, רמת מיסוד גבוהה, שקיפות ציבורית מוגבלת, היעדר גוף נוסף וחלופי לפעילותם ואתוס פורמלי מגובש על השפעת השיח הציבורי על המשפט. עם זאת, למרות המגבלות שבהשפעת התקשורת על השופטים שתועדו במחקר, הממצאים מעידים כי אין יחס אחד בקהילת השופטים להכללת הפובליציסטיקה בפסיקה. לפיכך יש לערוך מחקרי המשך בעידן המקוון הנוכחי ולבדוק אם יתרחב השימוש במובאות ממאמרי דעה בכתיבה השיפוטית בעתיד.

הערות

- 1 ככל שבכ נעשתה פנייה לכל 700 השופטים המופיעים במערכת כאמור. הפנייה הראשונה הייתה בחודש פברואר והשנייה בספטמבר בשנת 2015. ארבעים שופטים/ות השיבו לאחר הפנייה הראשונה, 27 נוספים ענו לאחר הפנייה השנייה.
- 2 דנ"א 2121/12 פלוני נ' אורבך, פס' סג לפסק דינו של השופט א' רובינשטיין (פורסם בנבו, 18.9.2014).
- 3 ת"א (ת"א) 9514-09-09 קורט נ' ברונסקי (פורסם בנבו, 28.2.2011)
- 4 ת"א (ת"א) 1437/02 מוסינזון נ' האפרתי, פס' ה לפסק דינו של השופט יהודה זפט (פורסם בנבו, 29.5.2003)
- 5 ת"א (פ"ת) 3284/93 גוירץ יוסף נ' אמישראלגז חברה אמריקאית ישראלית לגז בע"מ ת"א (פורסם באתר של פרדימן ושות' משרד עורכי דין. <https://www.fridmanwork.com/ADVX-lawyers112569> (html

מקורות

- דרוקר, ר' (10.3.2021). "חד משמעית התקשורת רוצה להשפיע על משפט נתניהו וגם אני", **מעריב**, <https://www.maariv.co.il/news/politics/Article-826973> (כל האחוזורים הם מתאריך 8.9.2022).
- חיימי, ח' (2003). "הפובליציסטיקה בישראל: תמורות במאמרי הדעות בעיתונות היומית בישראל במהלך חמישים שנות המדינה הראשונות", עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן.
- חלמיש, א' (2007). "מאיר יערי: פובליציסטיקה כאמנות הפולמוס", **קשר**, 36, עמ' 63-70. <https://www.jstor.org/stable/23921450?refreqid=excelsior%3A8d0b61d3ce5ea475405f1a94b330dfc2>
- טאוב, ג' (2019). "כשאוכפי החוק הם מעל לחוק", **הארץ**, 31.10.2019. <https://www.haaretz.co.il/opinions/premium-1.8061667>
- כללי אתיקה לשופטים (התשס"ז-2007). https://www.nevo.co.il/law_html/law00/74172.htm
- לויט, ה', פ' מוטולסקי, ס' וורץ, ל' מור וג' פונטרטו (2018). "למען קידום שלמות מתודולוגית: המלצות לתכנון ולהערכה של מחקר איכותני בפסיכולוגיה", **מגמות**, נג (2), <http://info2011.szold.org.il>
- > megamot
- לימור, י' ור' מן (1997). **עיתונאות: איסוף מידע, כתיבה ועריכה**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- מאוטנר, מ' (1993). **ידידת הפורמליות ועליית הערכים במשפט הישראלי**. תל אביב: מעגלי דעת.

ניסים, מ' (2019). "האם יזכה נתניהו למשפט צדק?", *הארץ*, 28.10.2019. <https://www.haaretz.co.il/28.10.2019/2019-10-28/1.8050579-opinions/premium-1>

פלג, ע' (2012). דלתיים פתוחות: השפעת התקשורת על המשפט בישראל. תל אביב: מטר.

שחר, י' (2008). "מרחב הסמך של בית-המשפט העליון, 1950-2004", *הפרקליט*, נ(1), עמ' 29-69. http://www.hapraklit.co.il/_Uploads/dbsAttachedFiles/nun1_3.pdf

שחר, י', ר' הריס ומ' גרוס (1995). "נוהגי הסתמכות של בית-המשפט העליון: ניתוחים כמותיים", *משפטים*, כז, עמ' 119-217.

שניג, א' (2020). "עמית סגל על ברוך קרא ואביעד גליקמן: צמד הדוברים הנרצעים של מערכת המשפט". <https://www.ice.co.il/media/news/article/784407>

שקרי, א' (2011). *המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר איכותני הלכה למעשה*. תל אביב: רמות, אוניברסיטת תל אביב.

Altheide, D. & R. Snow (1988). "Toward a Theory of Mediation", in: J. Anderson (ed.), *Communication Year book* 11 (pp. 194-223). London: Sage Publications.

Brushke, J. & W. Loges (2006). "Relationship between Pretrial Publicity and Trial Outcomes." *Journal of Communication*, 49(4), pp. 104-120. DOI: 10.1111/j.1460-2466.1999.tb02819.x

Charmaz, K. (2000). "Grounded Theory: Objectivist and Constructivist Method", in: N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (eds.), *Handbook of Qualitative Research* (pp. 509-535). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Cole, S. & R. Dioso-Villa (2009). "Investigating the 'CSI Effect' Effect: Media and Litigation Crisis in Criminal Law", *Stanford Law Review*, 61 (6), pp. 1335-1374. https://www.researchgate.net/publication/305281488_The_CSI_Effect.

Davis, R. (1994). *Decisions and Images*. Hoboken, NJ: Prentice Hall.

Dewey, J. (1927). *The Public and its Problems*. New York: Holt Publishers.

Druckman, S. & M. Parkin (2005). "The Impact of Media Bias: How Editorial Slant Affects Voters", *Journal of Politics*, 67(4), pp. 1030-1049 <https://www.jstor.org/stable/10.1111/j.1468-2508.2005.00349.x>

Freiberg, A. & K. Gelb (2008). *Penal Populism, Sentencing Councils and Sentencing Policy*. London: Willan Publishing.

Geertz, C. (1973). "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture", in: idem, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays* (310-323). New York: Basic Books. <https://philpapers.org/archive/GEETTD.pdf>

Hepp A. & U. Hasebrink (2018) "Researching Transforming Communications in Times of Deep Mediatization: A Figurational Approach", in: A. Hepp, A. Breiter & U. Hasebrink (eds.), *Communicative Figurations: Transforming Communications – Studies in Cross-Media Research*. London: Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-65584-0_2

Johnson, R. (1967). *The Dynamics of Compliance*. Evanston, IL: Northwestern University.

Lingard, B. & S. Rawolle (2004). "Mediatizing Educational Policy: The Journalistic Field, Science Policy, and Cross-field Effects", *Journal of Educational Policy*, 19(3), pp. 362-379. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0268093042000207665>

Mazzoleni, G. & W. Schultz (1999). "Mediatization of Politics: A Challenge for Democracy?", *Political Communication*, 16, pp. 247-261. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/105846099198613?journalCode=upcp20>

- Mittereder, A. (2015). "The Greenhouse Effect: What is the Relationship between Media Attention and Supreme Court Law Clerk Diversity?", *Senior Honors Projects*, 76, available at <https://tinyurl.com/yak6awyh>
- Nielsen, I. & R. Smyth (2019). "What the Australian Public Knows About the High Court", *Federal Law Review*, 47(1), pp. 31-63. <https://doi.org/10.1177/0067205X18816228>
- Nierobisz, A. (2010). "Wrestling with the New Economy: Judicial Rhetoric in Canadian Wrongful Dismissal Claims", *Law & Social Inquiry*, 40(3), 35(2), pp. 402-449. <https://www.jstor.org/stable/40783023>
- Nobles, R. & Schiff, D. (2004). "A Story of Miscarriage: Law in the Media", *Journal of Law and Society*, 31, pp. 221-244. <https://www.jstor.org/stable/1410525>
- Peoples, L. (2010). "The Citation of Blogs in Judicial Opinions", *Tulane Journal of Technology and Intellectual Property*, 13(1), pp. 39-80. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/tuljtip13&div=4&id=&page=>
- Peri, Y. (2004). *Telepopulism Media and Politics in Israel*. Redwood City, CA: Stanford University Press.
- Philippe, A. & A. Ouss, (2018). "No Hatred or Malice, Fear or Affection: Media and Sentencing", *Journal of Political Economy*, 126(5), pp. 2134-2178. <https://research-information.bris.ac.uk/en/publications/no-hatred-or-malice-fear-or-affection-media-and-sentencing>
- Salgado, S. & J. Strömbäck (2012). "Interpretive Journalism: A Review of Concepts, Operationalizations and Key Findings", *Journalism*, 13(2), pp. 144-161. doi:10.1177/1464884911427797
- Schrott, A., D. Spranger (2007). *Mediatization and Political Negotiating Institutions*, Annual Meeting, International Communication Association, Dresden, Germany. Available at: https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/94873/1/Schrott_2007_Mediatization.pdf
- Schultz, W. (2004). "Reconstructing Mediatization as an Analytical Concept", *European Journal of Communication*, 19(1), pp. 87-101. <https://doi.org/10.1177/0267323104040696>
- Simon, D. & N. Scurich (2013). "The Effect of Legal Expert Commentary on Lay Judgments of Judicial Decision Making", *Journal of Empirical Legal Studies*, 10(4), pp. 797-814. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jels.12028>
- Steele, C. & K. Barnhurst (1996). "The Journalism of Opinion: Network News Coverage of U.S. Presidential Campaigns, 1968-1988", *Critical Studies in Media Communication*, 13(3), pp. 187-209. DOI: 10.1080/15295039609366975
- Strauss, A. & J. Cobin (1994). "Grounded Theory Methodology: An Overview", in: N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (eds.), *Handbook of Qualitative Research* (273-285). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Strömbäck, J. (2008). "Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics", *International Journal of Press/Politics*, 13(3), pp. 228-246. doi:10.1177/1940161208319097.
- Strömbäck, J. & F. Esser (2009). Shaping Politics: Mediatization and Media Interventionism. In Knut Lundby (ed.), *Mediatization: Concept, Changes, Consequences* (pp. 205-223). New York: Peter Lang.
- Strömbäck J. & P. Van Aelst (2013). "Why Political Parties Adapt to the Media: Exploring the Fourth Dimension of Mediatization", *International Communication Gazette*, 75(4), pp. 341-358. doi:10.1177/1748048513482266

- Tal-Or, N., J. Cohen, Y. Tsfati & A.C. Gunther (2020). “Testing Causal Direction in the Influence of Presumed Media Influence”, *Communication Research*, 37(6), pp. 801-824. doi:10.1177/0093650210362684
- Thorbernsrud, K., T. Figenschou & O. Ihelm (2014). “Mediatization of Public Bureaucracies”, in: Kunt Lundby (ed.). *Mediatization of Communication* (pp. 405-422). Berlin/Boston: De Gruyter.
- Wahl-Jorgensen, K. (2008). “Op-ed Pages”, in: Robert Arthur Franklin (ed.). *Pulling Newspapers Apart: Analysing Print Journalism* (pp. 70-78). Oxford: Routledge.
- Wells, M. (2007). “Sociological Legitimacy in Supreme Court Opinions”, *Washington & Lee Law Review*, 64, pp. 1011-1070.
- Young, Jock (2003). “Merton with Energy, Katz with Structure: The Sociology of Vindictiveness and the Criminology of Transgression”, *Theoretical Criminology*, 7(3), pp. 389-414. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.862.390&rep=rep1&type=pdf>
- Zerfass, A., D. Vercic & M. Wiesenber (2016). “The Dawn of a New Golden Age for Media Relations? How PR Professionals Interact with the Mass Media and Use New Collaboration Practices”, *Public Relations Review*, 42, pp. 499–508. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0363811115001034>